

2. *Рева Д. Р.* Правове регулювання податкового контролю в Україні: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. — Харків: НЮАУ, 2005. — 20 с.

3. Наказ ДПА України «Про затвердження інструкції про порядок застосування штрафних (фінансових) санкцій органами державної податкової служби» від 17.03.2001 р., за № 110.

4. *Ногина О. А.* Налоговый контроль: вопросы теории. — СПб.: Питер, 2002. — 160 с.

5. *Указ Президента України* «Про деякі заходи з дерегулювання підприємницької діяльності» від 23.07.98 р. за № 817/98.

6. *Ботвинов Р. Г.* Механізм правового регулювання податкових перевірок як форма реалізації податкового контролю: Автореф. ... дис. канд. юрид. наук. — К.: МКА, 2008. — 18 с.

Стаття надійшла до редакції 20.02.2008.

О. А. Назаренко,
канд. юрид. наук,
доцент кафедри міжнародного та європейського права,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВОРІВ У СФЕРІ КОНСТИТУЦІЙНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

У статті аналізуються проблеми та перспективи використання нормативно-правових договорів для регулювання конституційних правовідносин. Відзначається потужний потенціал договору як регулятора правовідносин зокрема і в публічно-правовій сфері. Запропоновано класифікацію таких нормативно-правових угод.

Ключові слова: договір, нормативно-правовий договір, міжнародний договір України, джерело конституційного права.

Застосування угод протягом багатьох років зумовлено насамперед тим, що йдеться про гнучку правову форму, яка може врегульовувати різні за характером суспільні відносини. Останнім часом на відміну від радянських часів, за яких договір широко застосовувався насамперед у сфері цивільного, господарського й частково трудового права, договірна форма утверджується і в конституційному праві.

Утім, виявляється, що в науці конституційного права України ступінь дослідження договорів, зокрема, як джерел галузі, не відповідає тому значенню, яке вони мають відігравати в регулюванні конституційних відносин. Монографічних досліджень угод як джерел національного права України, зокрема конституційного, можна назвати не так багато, це, зокрема, праці Н. М. Пархоменко та С. В. Резніченка. Серед російських учених, які досліджують договірну проблематику, варто назвати Ю. О.Тихомирова, В. В. Іванова, О. Є. Кутафіна, М. М. Марченка, А. А. Мясіна та ін.

Відсутність фундаментальних досліджень договорів як джерела конституційного права в Україні можна пояснити кількома причинами. По-перше, в українській правовій науці зберігається нормативістський підхід до визначення джерела права, за яким чи не єдиним таким джерелом визнається нормативно-правовий акт. Визнання джерелом права нормативного договору, судового прецеденту, загальних принципів права сприймається, на перший погляд, як штучне запозичення зовні невластивих національній правовій системі елементів.

По-друге, сфера конституційно-правових відносин є публічно-правовою, в якій традиційно переважає законодавче регулювання. Відповідно, чинним законодавством України обмежено правовий простір для застосування договору в конституційно-правовій сфері.

По-третє, Україна є унітарною державою, тому немає потреби глибоко досліджувати можливість використання угод між її складовими частинами, що не мають ознак суверенітету. Статус адміністративно-територіальних одиниць закріплюється Конституцією, деталізується законами. Статус Автономної Республіки Крим також визначається Конституцією та Конституцією Автономної Республіки Крим. Вести дискусії про можливість виникнення договірних відносин — означає давати підґрунтя певним політичним силам спекулювати на ідеях федералізму, сепаратизму, використовувати їх для досягнення власних цілей. Виявляється, що і в цьому відношенні договори теж є незатребуваними практикою.

Проте всі ці аргументи заперечуються дійсністю, яка засвідчує, що угоди не просто мають право на існування в конституційно-правовій сфері, а вже забезпечили собі як регулятор конституційно-правових відносин належне місце.

Проголошення в ст. 9 Конституції України чинних міжнародних договорів України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, частиною національного законодавства,

і, відповідно, можливість їх застосування в Україні, означає, що для регулювання конституційно-правових відносин договірна форма є прийнятною і можливою, оскільки в міжнародних угодах містяться норми, якими врегульовуються саме конституційно-правові відносини: закріплюються права і свободи людини та громадянина, гарантії їх захисту, закріплюються права національних меншин, мови національних меншин, врегульовуються актуальні питання громадянства, проблеми біженців, апатридів, які не можна врегулювати виключно національними нормативно-правовими актами, засади місцевого самоврядування та багато інших.

Застосування міжнародних договорів є свідченням поширення договірних відносин на конституційно-правову сферу, що дозволяє угоді поряд з Конституцією, законами та підзаконними нормативно-правовими актами регулювати конституційно-правові відносини. І якщо для внутрідержавних нормативно-правових договорів, справді, обмежений простір для застосування, що не потрібно розуміти, що його немає, то міжнародні угоди, як вид нормативно-правових договорів, навпаки, має широкі перспективи.

У науковій літературі договір визначають як угоду двох або кількох сторін, що має на меті досягнення певного правового результату шляхом здійснення дій правомірного характеру, цим результатом є виникнення, зміна чи припинення прав і обов'язків суб'єктів [1, с. 9]. Угода становить юридичну сутність будь-якого договору.

Договори, що можуть застосовуватися в конституційно-правовій сфері, відрізняються від ординарних цивільно-правових угод тим, що містять правила загального характеру, норми, обов'язкові для всіх учасників конституційно-правових відносин. Такі договори визначають як **нормативно-правові**.

Дослідники нормативно-правових договорів єдині в розумінні сутності нормативно-правового договору як *угоди про встановлення правових норм*. Наприклад, П. М. Рабінович визначає нормативно-правовий договір як об'єктивно формально обов'язкове правило поведінки загального характеру, встановлене за взаємною згодою кількох суб'єктів, яке забезпечується державою. О. Ф. Скакун визначає нормативно-правовий договір як спільний акт-документ, що містить нові норми права, які встановлені за взаємною згодою правотворчих суб'єктів з метою врегулювання життєвої ситуації і які забезпечуються державою [2, с. 335]. Нормативно-правовий договір трактують також як угоду, що ґрунтується на рівності сторін та спільності інтересів і містить норми

права загального характеру, спрямовані на досягнення бажаного для сторін результату [3, с. 11].

За допомогою укладення договору відбувається саморегуляція відносин, сторони домовляються про встановлення правових норм, необхідних для регулювання стосунків між ними. Тому можна говорити про договірну правотворчість як один із способів встановлення, зміни та відміни правових норм на основі згоди сторін.

Можливість укладання договору між суб'єктами конституційних правовідносин має забезпечити максимальне забезпечення їх інтересів та можливість на власний розсуд у встановлених законом рамках визначити свою діяльність для ефективного здійснення власних функцій та повноважень. У такий спосіб договір надає широкі можливості для досягнення згоди й компромісу між суб'єктами конституційного права на основі їх добровільного волевиявлення.

Нормативно-правовому договору притаманні такі універсальні ознаки угод, сформульовані Ю. О. Тихомировим, які беруться за основу дослідниками [4, с. 182]. Серед них найсуттєвішими є:

- добровільний характер укладення договору (означає вільне волевиявлення сторін укласти угоду);
- рівність сторін договору як партнерів;
- узгоджувальний характер договору (договір є згодою сторін з усіх аспектів договору);
- еквівалентний характер договору;
- взаємна відповідальність сторін за невиконання чи неналежне виконання прийнятих зобов'язань;
- законодавче забезпечення договору, що надає договорам юридичної сили.

Поряд з цими загальними властивостями угод нормативно-правові договори мають особливості [5, с. 287—289], що дозволяє виокремити їх у самостійну групу. А саме:

- нормативно-правовий договір містить правові норми—правила загального та обов'язкового характеру, які можуть за необхідності застосовуватися невизначеним колом осіб;
- на відміну від приватноправових та індивідуальних договорів, нормативно-правовий договір може містити не тільки норми, а й принципи права;
- нормативно-правовий договір на відміну від інших договірних актів є актом правотворчості, а не актом правозастосування.
- нормативно-правові договори мають переважно публічний характер.

Окреслення властивостей нормативно-правового договору допомагає визначити, що нормативно-правові договори можуть застосовуватися в таких галузях національного публічного права, як конституційне, адміністративне, трудове. Відповідно, поширеним є поділ нормативно-правових договорів на конституційні, адміністративні, трудові (колективні).

На наш погляд, не назавжди доречно називати нормативно-правові договори, що застосовуються для регулювання конституційно-правових відносин, конституційними чи конституційно-правовими, оскільки це породжує певні термінологічні неточності. Вважаємо можливим досліджувати *нормативно-правові договори у сфері конституційно-правових відносин*, не іменуючи їх конституційними.

Договірні відносини в конституційно-правовій сфері дістали поширення переважно для регулювання відносин між федеративним центром і суб'єктами федерації за рахунок розмежування предметів відання та повноважень між федеральними та регіональними органами державної влади. Водночас державно-правовій практиці відомі приклади застосування договорів для регулювання відносин між суб'єктами федерації (наприклад, у Російській Федерації був укладений договір про основи взаємовідносин органів державної влади Красноярського краю та Євенкійського автономного округу. В Іспанії автономні співтовариства можуть укладати угоди між собою про співробітництво, щоправда, за згодою парламенту (ст. 145 Конституції Іспанії). У ФРН Конституція (ст. 29) передбачає можливість укладання договорів між зацікавленими землями щодо зміни територіального статусу земель, а також для передачі здійснення частини повноважень від одного органу влади іншому. Предметом договору може стати створення федеративної держави та ін.

Традиційно виокремлюють такі основні види угод, поширених у конституційно-правовій сфері:

1) договори, що укладаються незалежними державами про утворення нової федеративної держави;

2) угоди, що укладаються федерацією (її органами) та суб'єктами федерації (її органами), договори між суб'єктами федерації;

3) договори між органами влади унітарної держави;

4) міжнародні угоди [6, с. 31].

На нашу думку, угоди можна об'єднати в дві групи: *внутрідержавні* та *міжнародні* нормативно-правові договори, що застосовуються в конституційно-правовій сфері.

Ці види угод мають суттєві відмінності.

По-перше, суб'єкти міжнародного договору є рівними, а суб'єкти внутрідержавних договорів можуть бути неоднаковими за своїм статусом, а іноді перебувати у відносинах підпорядкування, що, в свою чергу, не заперечує можливості укладання угоди між ними як партнерами.

По-друге, сторони міжнародних договорів виступають суб'єктами міжнародного права, а сторони внутрідержавних угод — національного.

По-третє, міжнародний договір являє собою певною мірою самообмеження суверенітету держав, що домовляються, що не є характерним для внутрідержавних угод.

Важливою відмінністю міжнародних і внутрідержавних угод є те, що міжнародні договори можуть мати пріоритет над національним законом, тоді, як внутрідержавна угода, як правило, є актом за юридичною силою підзаконним.

Серед внутрідержавних нормативно-правових угод можна виокремити кілька їх видів. З огляду на те, що у сфері конституційного права договір використовується переважно для регулювання відносин у федеративних державах, то такі види внутрідержавних угод, як установчі (визначають інституційні питання — статус держави, взаємовідносини суб'єктів федерації, статус державних органів), компетенційно-розмежувальні (угоди про створення федеративної держави), компетенційні договори (укладаються між федеративними органами та органами влади суб'єктів федерації), програмно-політичні угоди про дружбу та співробітництво (між суб'єктами федерації) не характерні для конституційної практики України.

Для регулювання конституційно-правових відносин в Україні могли б використовуватися такі види внутрідержавних угод, які за функціональним призначенням можна охарактеризувати так:

- *договори про делегування повноважень*. За такими угодами один орган влади уповноважує інший орган (делегує) здійснювати належні йому за законом повноваження для ефективнішого їх виконання за певних умов. Делегування повноважень поширене у сфері виконавчої влади, втім, можливе на місцевому рівні між органами державної влади й органами місцевого самоврядування;

- *угоди в системі місцевого самоврядування* — між органами місцевого самоврядування;

- *угоди між органами місцевого самоврядування та місцевими органами державної виконавчої влади*;

- *функціонально-управлінські договори*. Можуть укладатися переважно в системі виконавчої влади з метою посилення взаємодії органів;

- *угоди про громадську злагоду*. Можуть укладатися між державними органами, політичним партіями, громадськими організаціями з метою досягти певних цілей, що вимагає від суб'єктів вжити певних публічних заходів чи утриматися від певних дій. При укладанні таких угод, насамперед суб'єкти договору відчують відповідальність перед суспільством за прийняті зобов'язання.

За характером, внутрідержавні договори поділити на розрізняти *звичайні* (ординарні) та *надзвичайні* (особливі). Звичайні внутрідержавні угоди мають застосовуватися за звичайних умов у повсякденній практиці суб'єктів конституційного права і врегулювати визначене Конституцією та законами коло конституційних правовідносин (наприклад, угоди про делегування повноважень).

За надзвичайних умов, які навіть важко спрогнозувати, для запобігання суспільному конфлікту чи виходу із кризової ситуації, для уникнення протистояння політичних сил, для збереження громадського миру та ін., надзвичайний за характером та значенням договір може стати чи не єдиним способом мирного розв'язання проблеми. Прикладом укладання такої угоди в надзвичайній ситуації став Конституційний договір 8 червня 1995 року. У цьому і полягає, за висловом С. В. Резніченка [7, с. 10], високий миропозитивний потенціал угоди. Такий надзвичайний договір може мати специфічні, зумовлені предметом та метою властивості. Він може бути установчим за характером чи програмно-політичним. Може мати вищу за звичайну юридичну силу та ін.

За значенням договори, що застосовуються в конституційно-правовій сфері, можна поділити на *договори загальнодержавного значення* та *договори місцевого значення*. Для угод загальнодержавного значення чи просто — загальнодержавних договорів, прикладом яких був Конституційний договір 1995 р., характерне врегулювання відносин у масштабах усієї держави. Місцеві угоди врегулюють актуальні місцеві питання, наприклад, взаємовідносини між органами місцевого самоврядування та органами державної виконавчої влади певного рівня.

Окреслення видів нормативних договорів допомагає сформулювати специфічні ознаки угод, які можуть застосовуватися в конституційно-правовій сфері, а саме:

- предметом договору виступають найважливіші суспільні відносини, пов'язані з найважливішими аспектами організації та функціонування суспільства і держави, органів державної влади, місцевого самоврядування, перерозподілу та уточнення повноважень, їх делегування;

- предметом договорів є ті питання владарювання, управління, саморегулювання, які Конституція та закони «дозволяють» вирішувати за допомогою укладання угод.

- суб'єктами угод завжди є суб'єкти публічно-правових відносин, насамперед ті, що мають владні повноваження (державна, її органи, посадові особи, органи місцевого самоврядування та ін.). Суб'єкти можуть мати й інший статус, але мають бути носіями владно-регулятивних функцій або виражати суспільні інтереси;

- зобов'язання сторін та способи їх забезпечення теж визначаються конституційно-правовим статусом суб'єктів договору, які мають діяти виключно в межах, допустимих законом, що обмежує можливості саморегулювання [8, с. 183].

Узагальнюючи вищевикладене, можна зробити висновок про те, що в системі джерел конституційного права договорам належить неостаннє місце, оскільки доповнюють нормативно-правову базу регулювання конституційно-правових відносин, законодавчі приписи, а також самостійно врегульовують у межах Конституції і законів певні конституційно-правові відносини.

Нормативно-правовий договір — джерело конституційного права України — можна визначити як *угоду між суб'єктами конституційного права про встановлення принципів та норм регулювання конституційно-правових відносин*.

Проблема застосування договорів у конституційно-правовій сфері нині набуває актуальності, адже договір являє собою потужну демократичну форму регулювання суспільних відносин. Конституційно-правові відносини є тією важливою сферою життя суспільства і держави, яка потребує узгодженості інтересів, забезпечення консенсусу між суб'єктами, для чого саме договір-на форма може бути доцільною та корисною.

Можна погодитися з твердженням про те, що розширення сфер застосування угод, а також активізація договірної правотворчості є прогресивним явищем, оскільки означає обмеження державної монополії у сфері національної правотворчості [9, с. 289]. Держава перетворюється з монополіста на координатора, який визначає основні напрями, в межах яких можливе саморегулювання між суб'єктами конституційно-правових відносин на основі укладання угоди.

Література

1. *Пархоменко Н. М.* Договір у системі форм права України: Монографія. — К.: Юридична книга, 2000. — 184 с.
2. *Скаун О. Ф.* Теория государства и права: Учебник. — Харьков: Консум; Ун-т внутр. дел, 2000. — 704 с.
3. *Мясин А. А.* Нормативный договор как источник права: Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — М., 2002.
4. *Тихомиров Ю. А.* Публичное право: Учебник. — М.: БЕК, 1995. — 496 с.
5. *Марченко М. Н.* Источники права: Учеб. пособ. — М.: ТК Велби, Проспект, 2005. — 760 с.
6. Сравнительное конституционное право: Учеб. пособ. / Отв. ред. В. Е. Чиркин. — М.: Международные отношения, 2002.
7. *Резніченко С. В.* Договір як джерело конституційного права України Автореф. дис. ... канд. юрид. наук. — Одеса, 1999. — 19 с.
8. *Тихомиров Ю. А.* Публичное право: Учебник. — М.: БЕК, 1995. — 496 с.
9. *Марченко М. Н.* Источники права: Учеб. пособ. — М.: ТК Велби, Проспект, 2005. — 760 с.

Стаття надійшла до редакції 22.01.2008.

О. Ю. Нечипоренко,
канд. екон. наук,
доцент кафедри правового регулювання
економіки юридичного факультету,
Н. О. Захаренко,
студентка 5-го курсу юридичного факультету,
ДВНЗ «КНЕУ імені Вадима Гетьмана»

ЗАКОНОДАВЧЕ ЗАКРІПЛЕННЯ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ ЗА РЕЙДЕРСТВО ЯК ПЕРСПЕКТИВА РОЗВИТКУ ТА УДОСКОНАЛЕННЯ ІНСТИТУТУ КРИМІНАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

У даній статті досліджується історія та причини виникнення такого явища, як «рейдерство». Було проаналізовано можливі шляхи його подолання, а також обумовлюється необхідність законодавчого встановлення кримінальної відповідальності за рейдерство як злочин.

Ключові слова: корпоративне управління, господарські спори, акції, міноритарний акціонер, рейдерство, злочин, кримінальна відповідальність.